

Dûne/دون Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı ve Türkçe Meâllere

Yansıtma Sorunu

Cengiz GÜNEŞ | 0000-0003-2979-7271 | cengizgunes@nevsehir.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi | Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
| Nevşehir, Türkiye

ROR : 019jds967

Öz

Genel kabule göre Arapçada kelime üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Bunlar, isim, fiil ve harf/edattır. *Dûne* (دون) kelimesi de bu üçüncü grupta bulunan sözcükler arasında yer almaktadır. Bu makalede, *dûne* edatının Arapçada kullanılışı ve anlam çerçevesi belirlendikten sonra, edatın ifade ettiği mananın meâllere nasıl yansıtıldığı ele alınmaya çalışılmıştır. Kur'an'da 143 defa yer bulan bu edat, çoğunluğu “min dūnillāhi/Allah'ın dışındakiler” şeklinde tamlama oluşturmakta ve Allah'ın dışında tapınılan unsurlara işaret etmektedir. Söz konusu edatın doğru bir şekilde çevirilere aktarılmaması sorun teşkil etmektedir. *Dûne* edatı Arapçada sakındırma, yakınlık veya uzaklık derecesi, birinin diğerinden maddî ya da manevî bakımdan alt veya üst konumda bulunması gibi anlamlar ifade etmektedir. *Dûne* sözcüğü, zaman bakımından önce veya sonra anlamı taşımamakta, daha çok sıfat ve zarf olarak kullanılmaktadır. Tarihi süreçte anlam genişlemesi yaşayan *dûne* kelimesi, “bir halden başka bir duruma geçmek, bir hükümden diğer bir hükme intikal etmek” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Arapçada “bi/ب” harf-i ceriyle tamlama oluşturabilen bu edat, Kur'an'da sadece “min/من” harfi ceriyle istihdam edilmiştir. Verilen bu anlamları, meâllere veya Türkçeye birkaç istisna haricinde “dışında” ya da “başka” şeklinde çevirmenin en isabetli yol olduğu görülmüştür. Dolayısıyla *dûne* edatının bu anlamının meâllere doğru ve uygun bir biçimde aktarılması son derece önem arz etmektedir. Ancak birçok meâlde ciddi hatalar tespit edilmiştir. Mevzu bahis edata anlam verilirken kendisinde bulunmayan anlamlar ilave edilmiş, zaman zaman da değişik bir meâl yapma adına *dûne* kelimesini karşılamaktan uzak manalar tercih edildiği müşahade edilmiştir. Çalışmada, problem görülen çevirilerden örneklerle birlikte mukayese imkânı oluşturması için doğru tercüme yapan meâllerden de misaller verilmiştir. Ayetin tamamını vermek konuyu çok uzatacağı için, sadece ilgili kısmın metni ve meâli ile yetinilmiştir. Çalışmada ele alınan ayetin, özellikle ilk dönem tefsirlerde nasıl açıklandığı tespit edildikten sonra bu anlamın seçilen meâllerle mukayeseleri yapılmıştır. Bu makalede, *dûne* kelimesinin erken dönem lügatlerle, ilk dönem tefsirlerdeki anlamı belirlenmeye çalışılmış, meâller de buna göre kritik edilmiştir. Sonuç olarak, meâllerde *dûne* edatının ekseriyetinin isabetli bir şekilde yansıtıldığı görülmüş olsa da bazı meâllerde anlamı anlamsız kılacak, hatta bazılarında da manayı tersyüz edebilecek, Allah Teâlâ'nın ulûhiyetine yakışmayacak çevirilere rastlanmıştır. Yûnus Sûresi'nin, “*Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından yalan olarak*

uydurulmuş değildir...” ayeti bu durum için çarpıcı bir örnek niteliği taşımaktadır. Bu ayetin çevirisi dikkatlice düşünüldüğünde, (haşa) Kur'an Allah tarafından uydurulmuş (!) bir kitap sonucu çıkmaktadır. Bazı meâllerde dûne edatının hiç tercüme edilmediği ve hesaba katılmadığı, bazı meâllerde de alakası olmayan başka edatlarla çevrildiği görülmüştür. Dûne edatının “peşi sıra” şeklinde tercümesinin de açık bir hata olduğu müşahede edilmiştir. Meâllerin, dûne edatı ile ilgili tespit edilen önerilere göre yeniden gözden geçirilmesi Kur'an mesajının daha bir anlaşılır olması için son derece önemi haizdir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Meâl, Dûne, Dışında, Başka.

Atıf Bilgisi

Güneş, Cengiz. “Dûne/دون Kelimesinin Araççada Kullanılışı ve Türkçe Meâllere Yansıtma Sorunu”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2024), 468-497. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.2.06>

Geliş Tarihi	24.07.2024
Kabul Tarihi	08.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Use of the Word *Dūna* /دُون in the Qurʾān and the Problem of Reflection in Turkish Translations

Cengiz GÜNEŞ | 0000-0003-2979-7271 | cengizgunes@nevsehir.edu.tr

Asst Prof | Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Faculty of Theology, Department of Tafsir |
Nevsehir, Türkiye

ROR : 019jds967

Abstract

According to general acceptance, the “Word” in Arabic is categorized into three main headings which are nouns, verbs and prepositions. The word *dūna* (دُون) is among the words in this third group. In this article, after determining the usage and meaning of the preposition *dūna* in Arabic, it is tried to examine how the meaning of the preposition is reflected in the translations. This preposition, which appears 143 times in the Qurʾān, mostly forms the phrase “min dūnillahi/those outside of Allah” and points to the elements worshipped outside of Allah. The problem is that this preposition is not translated correctly. In Arabic, the preposition *dūna* means to avoid, the degree of closeness or distance, and the position of one above or below the other, either materially or spiritually. The word *dūna* does not carry the meaning of before or after in terms of time but is rather used as an adjective and adverb. The word *dūna*, which has experienced an expansion of meaning in the historical process, has begun to be used in the sense of “passing from one state to another state, moving from one judgment to another judgment”. This preposition, which can form a phrase with the letter “bi/ب” in Arabic, is used only with the letter “من/min” in the Qurʾān. It has been seen that the most accurate way to translate these meanings into Turkish is to translate them as “outside of” or “other than”, with a few exceptions. Therefore, it is of utmost importance that this meaning of the preposition *dūna* is accurately and appropriately conveyed in the translations. However, serious errors were found in many translations. While giving the meaning to the preposition in question, meanings that are not in the preposition itself have been added, and from time to time, it has been observed that in the name of making a different translation, meanings that are far from meeting the word *dūna* have been preferred. In the study, examples of problematic translations are given along with examples from the correct translations in order to create a comparison. Since it would be too lengthy to give the whole verse, only the text and the translation of the relevant part are given. After determining how the verse is explained, especially in the early tafsirs, it is compared with the selected translations. In this article, the meaning of the word *dūna* in early dictionaries and early commentaries has been examined, and the translations have been criticized accordingly. As a result, although the majority of the translations have been found to reflect the preposition *dūna* accurately, some of the translations have been found to be meaningless, and some of them have even

turned the meaning upside down, which is contradicting the divinity of Allah. The verse in Surah Yûnus, “This Qur’ân has not been fabricated as a lie by anyone other than Allah...” is a striking example of this situation. Careful consideration of the translation of this verse leads to the conclusion that the Qur’ân is a book invented (!) by Allah. It has been observed that in some translations the preposition dūna is not translated at all and is not considered, while in others it is translated with other irrelevant prepositions. It has also been observed that the translation of the preposition dūna as “one after another” is a clear error. It is of utmost importance to revise the translations according to the suggestions regarding the preposition dūna in order to make the Qur’ânic message more comprehensible.

Keywords: Tafsîr, Qur’ân, Meâl, Düne, Except, Other.

Citation

Güneş, Cengiz. “The Use of the Word Dūna /نون in the Qur’ân and the Problem of Reflection in Turkish Translations”. *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 10/2 (December 2024), 468-497. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.2.06>

Date of Submission	24.07.2024
Date of Acceptance	08.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Arap gramercileri, kelime taksimini genel hatlarıyla üç bölüme ayırmaktadırlar. Bunlar isim, fiil ve harf/edattır. *Dûne* kelimesi de edat olarak kullanılmakta ve birçok anlam ifade edebilmektedir. Bunlardan biri sakındırma anlamındadır. *دونك هذا الشيء* denildiğinde; “bu şey senin aleyhine” demektir. Yani bundan kaçınman gerekmektedir, anlamındadır. Bu edat, derece bakımından yakınlık ve uzaklık bildirebilir. *زيد دونك* cümlesinde, Zeyd’in senden herhangi bir hususta üstün konumda olduğunu bildirmektedir. *رَجُلٌ دُونَ* denildiğinde hakir ve alçak bir adam için sıfat durumundadır. Dolayısıyla bu kelime sıfat manasında da istihdam edilmektedir.¹ Sıfat olarak kullanıldığında bir şeyin diğerinden düşük vasıfta ve daha alt düzeyde olduğunu ifade etmektedir.²

Dûne sözcüğü, herhangi bir şeyin mekân yönüyle daha alt seviyesini de ifade eder. *الشيء دُونَ*, *دون* kelimesi, *دون* adı ve değersiz şey anlamındadır. Aynı kökten türeyen *دون* kelimesi, *وهو الدين الحقير* “kitap tedvini yaptı” yani kitap yazdı manasında kullanılmaktadır.³ Zira parçaları toplamak, onların aralarındaki mesafeyi kaldırarak birleştirmek demektir. İki şey birbiriyle kıyaslandığında biri diğerinden biraz daha aşağı seviyedeysen “bu şunun dünüdür/dünündür” şeklinde anlatımı yapılır. Mesela “Zeyd, ‘Amr’ın şeref ve ilim itibariyle dünüdür” denilir. Aynı şekilde kendisi riyakârca övülen birinin, “Ben bu söylediklerimin dünüdayım” (yani ben, benim için söylenenlerden derece bakımından daha aşağı seviyedeyim) demesi de kişinin makam ve mevki yönünden durumunu tespit etmektedir. Sonraları anlam genişlemesine uğrayan *dûne* kelimesi, bir sınırdan diğerine, bir hükümden başka bir duruma geçme hallerinde kullanılmaya başlamıştır. Mesela “*Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler.*”⁴ ayetinde bu anlamda kullanılmıştır.⁵

¹ Ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu'l-‘ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî (Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbuât, 1988), “dvn”, 2/61; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), “dvn”, 13/164.

² Muhammed b. Hasen İbn Düreyd, el-Cemhere, thk. Remzi Münîr Ba'İbek (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyiyn, 1987), “dvn”, 2/686; Ebu'l-Kâsım İsmâîl İbn Abbâd, *el-Muĥîṭ fi'l-luġa*, thk. Muhammed Hasen Al Yasin (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb li'l-Melâyin, 1994), “dvn”, 9/359; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Şihâhu'l-luġa*, thk. Abdulgafûr Attar (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyin, 1407), “dvn”, 5/2115.

³ Cârullah Muĥmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâġa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/304; Cârullah Muĥmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an ĥakâ'ika ġavâmizi't-tenzil* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, ts.), 1/99. Bu kökten herhangi bir fiilin türemediği görüşünde olan lügatçiler çoğunluktadır. Bk. Ferâhidî, “dvn”, 2/61; İbn Abbâd, “dvn”, 9/359; Cevherî, “dvn”, 5/2115.

⁴ Âl-i İmrân 3/28.

⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/99.

Dûne kelimesini, “...siz/sız”, “tek”, “alt”, “üst/üzeri”, “seviye”, “geri”⁶ olarak anlamlandırabiliriz: دُونَ سَبَبٍ : “Ona sebepsizce küfretti” ifadesindeki دُونَ سَبَبٍ بِلا سَبَبٍ، : دُونَ سَبَبٍ /sebepsiz anlamında kullanılmıştır. هُوَ دُونَهُ : “O, onun seviyesinde değildir.” Yani اِذْهَبْ بِدُونِي : اِذْهَبْ وَحَدِّكَ : “O, onun seviyesine ulaşmadı”; أَيُّ لَمْ يَصِلْ إِلَى مُسْتَوَاهُ demektir. Dûne kelimesi; bazen تحت anlamında دُونَ قَدَمِكَ بِسَاطِ : “Ayağının altında halı vardır”, bazen de فوق anlamında دُونَكَ : “Üstünde sema vardır”, zaman zaman da خَلْفَ manasında دُونَ جِيحُونَ عَلَى : “Bu Ceyhun’un ötesinde bir hükümdardır”⁷ şeklinde kullanılmaktadır.

Dûne edatının sonuna bitişen zamirler değişerek isim-fiil olarak bulunabilmektedir: دُونَكَ مَا تُرِيدُ /“İstediyini yap” anlamındadır. Dûne kelimesi isim olarak da görev yapabilir. Bu durumda harf-i cer alabilir.⁸ Zarf görevi de ifa eden dûne, دُونِ/دُونِ dışında anlamını da karşılamaktadır.⁹

Dûne sözcüğü isim olarak kullanıldığında yakınlık, konum ve statü bildirir. Şu cümlede bu anlamda kullanılmıştır: إِنَّهُ لَدُونُ مِنَ الرِّجَالِ : “Onun adamlara bir yakınlığı vardır”. Dûne kelimesinin tenvensiz istimali de söz konusudur. Bu şekildeki hali, tenvinli kullanılışından daha yaygındır. Zarf olarak görev yaptığında دُونَكَ denilir. Bu halde anlam; rütbe ya da uzaklık bakımından daha düşük bir düzeyi ifade etmektedir.¹⁰ Zarf durumundayken irabı mansûbtur. Dûne kelimesi Arapçada “bi/بِ” harf-i ceriyle tamlama oluşturabilirse de¹¹ Kur’an’da sadece “min/من” harf-i ceri ile kullanılmakta¹² ve izafet halinde duruma göre cer veya nasb halinde bulunabilmektedir.¹³

⁶ Hüseyin Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1998), 133-134; Selami Bakırcı - Sadi Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü* (Erzurum: Bakanlar Medya, 2000), 97-98; Mehmet Kılıçarslan - Kays Harputlu, *Nahiv Edatları Sözlüğü* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021), 91-92.

⁷ Muhammed Murteza ez-Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*, thk. Heyet (Kuveyt: et-Türasü'l-A‘rabî, 1997) (Kuveyt: et-Türasü'l-A‘rabî, 1997), “dvn”, 18/205.

⁸ İbn Manzûr, “dvn”, 13/164.

⁹ İbn Abbâd, *el-Muĥîṭ fi'l-luġa*, “dvn”, 9/360; Kılıçarslan - Harputlu, *Nahiv Edatları Sözlüğü*, 91-92.

¹⁰ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *Kitâbu ĥurûfî'l-meânî*, thk. Ali Tevfîk el-Hamed (Ürdün: Müessesetü'r-Risale, ts.), 22-23.

¹¹ İbn Manzûr, “dvn”, 13/164; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1999), 221-223; Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, 133-135; Bakırcı - Çöğenli, *Arapça Edatlar Sözlüğü*, 98.

¹² Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü'l-müfehres li-elfâzî'l-Ķur‘ânî'l-Kerîm* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982), 265-267.

¹³ İbn Manzûr, “dvn”, 13/165; Zebîdî, “dvn”, 18/205.

Netice itibariyle dûne kelimesi, ağırlıklı olarak zarf şeklinde amel etmektedir. Bununla beraber cümlede, isim, isim-fiil ve sıfat olarak da yer alabilmektedir.

Bu araştırmada ayet meâllerinin matbu olanları tercih edilmekle beraber, zaman zaman da “<https://www.kuranmeâli.com/index.php>” internet sitesindeki derlenmiş meâllerle kıyaslama yoluna gidilmiştir. Zira bu site, ayetlerin meâllerini kolay bir şekilde karşılaştırma yapma imkânı sunmaktadır. Ayet sonlarında kaynak verilmeyen meâller ilgili siteden derlenmiştir. Çalışmamızda Cumhuriyet döneminde yazılan 50 kadar meâlden faydalanılmış olup en eski tarihli Cemil Said (1924), en yeni tarihli de Murat Padak (2024) meâline müracaat edilmiştir.

Meâllerin tespit edilen yanlışlarına veya isabetsizliklerine dikkat çekilmiş, dil ve anlatım üsluplarına, imla şekillerine, yazım hatalarına müdahale edilmemiş, orijinal şekilleriyle nakiller yapılmıştır.

Kur'an'da 143 defa geçen dûne kelimesinin kullanımını tablo halinde şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Tablo 1: Dûne Edatının Kur'an'da Kullanılışı

Kur'an'da Geçiş Şekli	Türkçe Karşılığı	Kaç Defa Geçtiği	Mekkî	Medenî
مِن دُونِ اللَّهِ	Allah'ın dışındakiler	70	53	17
دُونَ اللَّهِ	Allah'tan başka/dışında	1	1	
مِن دُونِهِ	O'nu bırakıp	38	33	5
مِن دُونِي	Benden başka/Beni bırakıp	3		3
مِن دُونِنَا	Bizim dışımızda/Bize karşı	1	1	
مِن دُونِكَ	Seni bırakıp/Senin dışında	2	2	
مِن دُونِهَا	Onun (Güneş) dışında	1		1
مِن دُونِهِمْ	Onlardan başka	4	3	1

مِن دُونِكُمْ	Kendi dışımızdakilerden	1		1
مِن دُونِهِمَا	Bu ikisinden başka	2		2
مِن دُونِ النَّاسِ	Diğer insanlar	2		2
مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ	Müminleri bırakıp	4		4
مِن دُونِ ذَلِكَ	Bundan başka	2	1	1
مِن دُونِ النِّسَاءِ	Kadınları bırakıp	2	2	
مِن دُونِ الرَّحْمَنِ	Rahmân'dan başka	2	2	
مَا دُونِ ذَلِكَ	Ondan/bundan başkasını	2		2
دُونِ ذَلِكَ	Bundan başka	4	4	
دُونِ الْجَهْرِ	Yüksek olmayan/açık olmayan	1	1	
دُونِ الْعَذَابِ	Önce/Evvel/Başka	1	1	
	Toplam	143	104	39

Tabloda verilen kullanımlar, aşağıdaki başlıklar çerçevesinde izah edilmeye çalışılacaktır:

1. مِنْ دُونِ اللَّهِ /Allah'ın Dışında, Allah'tan Başka

Bu başlıkta ele alacağımız ilk örnek Yûnus Sûresi 37. ayettir:

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“مِنْ دُونِ اللَّهِ” ifadesi burada “Allah’tan başka...”¹⁴ ya da “O’nun dışında yardım istediğiniz ilahlar” manasındadır.¹⁵ Ayetteki “أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ” kısmı, iftiranın, yani uydurmanın Allah’ın dışında birisine izafe edildiğini ifade etmektedir.¹⁶ Burada lafzî tercümeyle riayet ederek düne edatını “dışında” veya “başka” manasında tercüme etmek problem oluşturmaktadır. Birçok meâl de bu hataya düşmüştür. Söz konusu ayet çeşitli meâllerde şu şekilde çevrilmiştir:

Şaban Piriş: “Bu Kur'an Allah'tandır. Başkası tarafından uydurulmuş değildir...”¹⁷

Ali Bulaç: “Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından yalan olarak uydurulmuş değildir...”¹⁸

Bekir Sadak: “Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir...”¹⁹

Süleyman Ateş: “Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir...”²⁰

Diyanet Vakfı: “Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir...”²¹

Sami Kocaoğlu: “Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir...”²²

Sonia Cihangir: “Bu Kur'an Allah'ın berisindekiler tarafından uydurulmuş değildir...”²³

Muhammed Hamidullah: “Bu Kur'an Allah'a karşı uydurulacak bir şey değildir...”²⁴

¹⁴ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 1/92; Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Mecdî Baslûm (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 1/401.

¹⁵ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *Tefsîru'r-Râğîb* (Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999), 1/118.

¹⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Ğarîbü'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: y.y., 1973), 1/173; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beirut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 3/20.

¹⁷ Şaban Piriş, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Anlamı* (Kayseri: Okyanus Yayıncılık, ts.), 100. Krş. Murat Süllün, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012), 213.

¹⁸ Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Bakış Yayınları, ts.), 213. Krş. Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli* (y.y.: Anadolu Gençlik Yayınları, ts.), 133.

¹⁹ Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1989), 212.

²⁰ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 212.

²¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2007), 212. Krş. Hamdi Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerim (Yüce Meâli ve Açıklaması)* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2003), 1/351.

²² Sami Kocaoğlu, *İniş Sırasına Göre Apaçık Kur'an ve Türkçe Hikmetli Meâli* (İstanbul: Zafer Matbaası, 2015), 306.

²³ Sonia Cihangir, *Sonsuz Rahmet Kur'an-ı Kerim Meâli*, ed. Yasin Çolak (İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık, 2017), 247.

²⁴ Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama*, ed. Ahmet Baydar, çev. Abdülaziz Hatip -

İsmail Hakkı Baltacıoğlu: “Bu Kur’an Allah’tan başka birinin uydurmasıdır demek doğru değildir...”²⁵

Bu meâllerin tamamında çevirilerin sorunlu olduğu söylenebilir. Zira bu meâllerde, düne kelimesinin anlamının tam olarak yansıtılmadığı fark edilmektedir. Şöyle ki, bu çevirilerde anlam, kastedilmek istenilen manayla örtüşmemektedir. Çünkü bu çevirilerde (haşal!) Allah’ın Kur’an’ı uydurduğu anlamı çıkmaktadır. Buna göre Kur’an, başkaları tarafından değil, Allah tarafından uydurulmuş anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada *semantik kontrast hatası*²⁶ denilen yanlışla düşülmüştür. Dahası, burada tamamını veremediğimiz birçok meâl aynı hatayı tekrarlamıştır. Hatta isabetli anlam veren meâl sayısı azınlıktadır.

Şu meâllerde anlamın daha isabetli olduğu görülmektedir:

Sadi Irmak: “Bu Kur’an Allah’tan başkasına atfedilemez...”²⁷

Ali Fikri Yavuz: “Bu KUR’AN Allah’ındır, ondan başkasına nisbet edilemez...”²⁸

Salih Akdemir: “Bu Kur’an (Allah tarafından indirilmiştir ve dolayısıyla asla) başkası tarafından uydurulmuş değildir...”²⁹

M. Yaşar Kandemir: “Bu Kur’an, Allah’tan başkası tarafından ortaya konulabilecek bir kitap değildir...”³⁰

Mustafa Öztürk: “[Bilin ki] bu Kur’an birileri tarafından uydurularak Allah’a isnat edilmiş bir kelâm değildir...”³¹

Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 360.

²⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kur’an* (Ankara: Yıldız Matbaacılık, 1957), 168.

²⁶ Kontrast sözcüğünün temeli fotoğraf sanatıyla alakalıdır. Fotoğraftaki renk ve ışık gibi unsurların zıtlık oranını ifade eden bir kavramdır. “Edebiyat alanına özgü olmayan sözlüklerde ve genel kullanımda eş anlamlıları olarak tezat, çelişik, tenakuz, zıddiyet, karşıtlık, tutarsızlık gibi kelimeler verilmektedir.” Şemsettin Yapar, *Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Kontrast Yapı* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 34; Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (Ankara: Engin Yayınevi, 2006), 165-166; Osman Toklu, *Dilbilimine Giriş* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 98.

²⁷ Sadi Irmak, *Kutsal Kur’an Türkçe Meâli* (y.y.: Akşam Matbaası, ts.), 151. Krş. Ziya Kazıcı - Necip Taylan, *Kur’ân-ı Kerim Meâli (Türkçe Anlam)* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993), 111; R. İhsan Eliaçık, *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur’an Türkçe Meâl/Tefsir* (İstanbul: İnşa Yayınları, 2014), 477; Ahmed Davudoğlu, *Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meâli (Türkçe Anlamı)* (İstanbul: Çelik Yayınları, ts.), 214.

²⁸ Ali Fikri Yavuz, *Kur’ân-ı Kerim ve İzahlı Meâl-i Âlisi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1984), 214.

²⁹ Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur’an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 212.

³⁰ Mehmet Yaşar Kandemir - vd., *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerim Meâli* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 1/718.

³¹ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu

H. Tahsin Feyizli: *Bu Kur'an, Allah'dan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmuş değildir...*³²

Abdülkadir Şener: *"Ey insanlar! Bilin ki, bu Kur'an, başkaları tarafından uydurularak Allah'a isnat edilmiş bir söz değildir..."*³³

Sadık Türkmen: *"Bu Kur'an, Allah tarafından indirilmedir. Bir başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir..."*³⁴

Murat Padak: *"Bu Kur'ân uydurulmuş olamaz. Bilakis Allah'tan gelmiştir..."*³⁵

Bu konudaki diğer örnek Hac Sûresi 73. ayettir:

...إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ...

Ayetteki "من دُونِ اللَّهِ" ifadesi, Allah'ın dışında tapınılan Lât, Menât, Uzzâ ve Hübel gibi putlardır.³⁶

Tercümesinde hata tespit edebildiğimiz meâller:

Cemil Said: *"İbâdet ittiğiniz ma'bûdlar hep bir araya gelseler bir şey halk idemezler..."*

Dûne edatı bu tercümede yer almamaktadır. İbadet edilen mabutların tamamı bir tutulmuş, Allah Teâlâ bunların dışında bırakılmamıştır!

Erhan Aktaş: *"Ey insanlar! Verilen örneği dikkatle dinleyin: Allah'ın yanı sıra kulluk ettikleriniz bir araya gelseler, kesinlikle bir sineği bile yaratamazlar..."*³⁷

Meâl sahibi dûne edatını "yanı sıra" kelimeleriyle çevirmeyi uygun görmüştür. Kanaatimizce "dışında" şeklinde çevirseydi daha isabetli olurdu. Zira dûne edatının birincil anlamı budur ve Kur'an'ın ekseriyetinde "dışında" anlamında kullanılmaktadır. Bu çevirinin çok ciddi problemi, Allah'ın da diğer varlıklar gibi bir şey yaratamayacağı (!) manasını çağrıştırmasıdır.

Yayınları, 2014), 249. Krş. Hüseyin Peker, *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâli* (Samsun: Ceylan Basım, 2009), 212.

³² Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzî'l-Furkân Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2007), 212. Krş. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 212.

³³ Abdülkadir Şener - vd., *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2020), 212.

³⁴ Sadık Türkmen, *Akil ve Bilim Işığında Kur'an'ın Türkçe Çevirisi* (İstanbul: Türksad21 Yayıncılık, 2009), 267.

³⁵ Murat Padak, *Konu Başlıklı ve Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meâli* (İstanbul: Nida Yayınları, ts.), 221.

³⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 3/138; Adullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 1418), 4/79.

³⁷ Erhan Aktaş, *Kerim Kur'an Türkçe Çeviri* (Ankara: Emsal Matbaası, 2024), 396.

Mahmut Kısa: “O hâlde, *ey insanlar*, sizi bu acıklı sondan kurtaracak çarpıcı *bir örnek veriliyor, ona kulak verin: Allah’ın berisinde* kendilerinden medet umup yardıma *çağırduğunuz* ve hayatınıza yön verme yetkisine sahip olduğunuzu iddia ettiğiniz bütün varlıklar *var ya, onların hepsi bir araya gelip güçlerini birleştirse, bir tek sinek bile yaratamazlar...*”³⁸ Mealin orijinaline sadık kaldık, bunu da girişte ifade etmiştik.

Bu mütercim tercih ettiği “berisinde” kelimesinin düne anlam alanına girmiş olması söz konusu olsa da burada da “dışında” kelimesinin kullanılmasının isabetli olacağını düşünüyoruz. Çünkü bu kelime insan zihninde mekân imajı oluşturduğu hissini vermektedir.

Mehmet Okuyan: “*Ey insanlar! (Size) bir örnek verildi; (şimdi) onu dinleyin: Allah’ın peşi sıra yalvardıklarınız bunun için bir araya gelseler bir sivrisinek bile yaratamazlar...*”³⁹ Mütercim burada tercih ettiği “peşi sıra” kelimesini niçin kullandığını şöyle izah etmektedir: “Bu ve benzer ayetlerde geçen [min dūnillāhi] ifadesi, muhataplar müşrik oldukları için “Allah’ın peşi sıra” şeklinde tercüme edilmelidir. Burada verilmek istenen temel mesaj, putların ne kadar güçsüz olduğunu kendilerine yalvarmakta olan müşriklere kavratmaktır. Bu ayet Bakara 2:26. ayetle birlikte okunmalıdır.”⁴⁰

Sözlüklere bakıldığında *peşi sıra* ifadesinin uygun bir tercih olamayacağı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu kelimeyi Türk Dil Kurumu sözlüğü “ardınca” diye açıklamakta ve kelime, cümle içinde şu şekilde kullanılmaktadır: “Uçaklar birbiri peşi sıra birer bomba atıp gittiler.”⁴¹ Peşi sıra: “Arkasından, ardından, peşinden demektir.” Şu mısralarda da bu anlamda kullanılmıştır: “Şu ada senin, bu ada benim/Yelkovan kuşlarının peşi sıra”⁴²

Okuyan’ın meâlinde verilen “peşi sıra” tercihi, Allah’a yalvarıyorsunuz peşi sıra da putlara yalvarıyorsunuz anlamına gelmektedir. Oysa onlar her zaman Allah’a yalvarmıyorlardı. Peşi sıra dediğimizde her zaman önce Allah’a sonra putlara yalvarmak anlamı çıkar ve bu hal her defasında bu şekilde tekerrür eder manasınadır. Kaldı ki meâllerin hemen hemen hepsi ya “Allah’ın dışındakiler” ya da “Allah’ı bırakıp da yalvardığınızı...” diye anlam vermişlerdir.⁴³ Nitekim kendisi de peşi sıra demenin yeterli

³⁸ Mahmut Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, ed. Saffet Bakırcı (Konya: Armağan Kitaplar Yayınları, 2021), 316-317.

³⁹ Mehmet Okuyan, *Kur’an Meâl Tefsir*, ed. Ahmet Selim Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021), 340.

⁴⁰ Okuyan, *Kur’an Meâl Tefsir*, 340.

⁴¹ Şükrü Haluk Akalın- vd., *Türkçe Sözlük*, ed. Belgin Tezcan Aksu (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019), 1917.

⁴² Nevin Kardeş vd., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, ed. Leyla Karahan- vd. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2004), 3/2296.

⁴³ Elmalılı Hamdi Yazır - Haz. Düccane Cündioğlu, *Kur’an-ı Kerîm ve Meâl-i Şerifi* (İstanbul: Gerçek Hayat Yayınları, 2002), 340; Yavuz, *Kur’ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi*, 342; Kandemir - vd., *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 2/1182; Şener - vd., *Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, 340;

olmadığı yerler tespit etmiş ve orada peşi sıra kelimesinden sonra parantez içinde (onu bırakıp da) sözcüklerini ilave etmiştir. Dolayısıyla bütün ayetleri bu şekilde tercüme etmemiştir.⁴⁴ Bazı ayetlerde de hiç “peşi sıra” demeden “Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin!...”⁴⁵ şeklinde anlam vermektedir. Bu ayetteki *dûne* kelimesine peşi sıra anlamı verilemeyeceği ayan beyan ortadır. Özetle -en azından *dûne* kelimesi özelinde- Okuyan'ın meâlinde yöntem tutarsızlığı olduğunu söyleyebiliriz.

Süleymaniye Vakfı: “Ey insanlar! Size bir örnek veriliyor; iyi dinleyin. Allah ile aranızda koyduklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar...”⁴⁶ Bu meâl de anlamı yansıtma hususunda problemlili görünmektedir. Bu ayette en isabetli tercümenin “Allah'ın dışındaki...” şeklinde olması gerektiği kanaatini taşımaktayız. Bu çeviride de görüldüğü üzere, bazı meâllerin farklılık olsun diye zorlama yollara başvurdukları müşahede edilmektedir.

Mehmet Çakır: “Ey insanlar! Şimdi size sunulan örneğe iyice kulak verin: Sizin, Allah diye yalvardığımız bu tanrılar, bir sinek bile yaratamazlar...”⁴⁷ Bu meâldeki “Allah diye yalvardığımız bu tanrılar” ibaresinin “مِنْ دُونِ اللَّهِ” kısmını karşılamaktan uzak olduğu aşikârdır.⁴⁸

Yukarıda verilen meâllerin haricinde hemen hepsi “مِنْ دُونِ اللَّهِ” ifadesini “Allah'ın dışında”, ya da “Allah'ı bırakarak” şeklinde vererek istenilen manayı meâllerine yansıtmışlardır.

“مِنْ دُونِهِ” şeklinde “lafzatullah” yerine onu işaret eden zamirlerle veya “دُونِ اللَّهِ/Allah dışında” gibi ifadeleri de “مِنْ دُونِ اللَّهِ” ibaresi gibi değerlendirmede bir sakınca olmadığı için bu başlıkta ayrıca ele almaya gerek duyulmamıştır.

2. مِنْ دُونِي/Benim Dışında/Benden Başka

Kur'an'da “مِنْ دُونِي” formunda üç ayet bulunmaktadır. Bunlardan Kehf Sûresi 102. ayet şöyledir:

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ ...

Ayetteki “مِنْ دُونِي” ifadesi benim dışındaki, beni bırakarak, Allah'ın dışında gibi

Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, 340; Hasan Karakaya - vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli* (İstanbul: Risale Yayınları, 2021), 342; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, 340.

⁴⁴ Okuyan, *Kur'an Meâl Tefsir*, 150.

⁴⁵ Okuyan, *Kur'an Meâl Tefsir*, 52.

⁴⁶ Abdülaziz Bayındır, *Kur'an-ı Kerim'in Açıklamalı Meâli* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2003), 40-41.

⁴⁷ Mehmet Çakır, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçesi* (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2010), 342.

⁴⁸ Krş. İhsan Atasoy - vd., *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 289.

anlamlar ifade etmektedir.⁴⁹ Zemaşşerî (ö. 538/1144) ve birçok müfessir, *min dūnî* ifadesiyle, Allah'ın meleklerinin O'na ortak koşulmasının kastedildiğini kaydetmektedir.⁵⁰

Söz konusu ayetin çevirisi meâllere şu şekilde kaydedilmiştir:

Mehmet Çakır: “Oysa bu inkârcılar, beni atlayarak, sadece kullarının dostluğu ile yetinebileceklerini sanmışlardı...”⁵¹

Bu meâldeki “min dūnî” ifadesi, “beni atlayarak” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu tercümenin tefsirlerde kaydedilen anlamla hiçbir alakasının olmadığı açıktır.⁵² Zira atlamak hakiki anlamda bir şeyin üstünden diğer tarafa geçmek, mecazen de görmezden gelmek manasına gelmektedir. Belki ayet için mecazî anlamdaki atlamak düşünülebilirse de insanın ilk anda aklına gelen çağrışımın hakikat anlamı olduğu için tercih edilen meâlin istenilen bir mana olmadığını ifade edebiliriz.

Ali Fikri Yavuz: “O kâfirler, beni bırakıp da kullarımı (melekleri ve İsa'yı) kendilerine dost edineceklerini mi sandılar?”⁵³ Bu meâl, anlamı net bir şekilde ifade etmemektedir. Cümlede hazif var ve bu hazif anlama yansıtılamamıştır. Ayetteki hazfin açılımı; “Onlar, Beni bırakıp da benim dostum olan (İsâ, melekler veya Üzeyir gibi) kullarımı *ilahlar*⁵⁴ edineceklerini mi sandılar? şeklindedir.⁵⁵ Aslında dūne edatı, çok yalın bir şekilde “dışında” ya da “başka” veya “bırakarak” diye çevrilse çok büyük bir oranda isabet edilmiş olunacaktır. Nitekim İsrâ Sûresi 2. ve Kehf Sûresi 50. ayetlerdeki “مِنْ دُونِي” kısımları, incelediğimiz meâllerin tamamına yakını⁵⁶ “Benden başka/benim dışımda/beni bırakarak” şeklinde meâl vermiştir.⁵⁷

⁴⁹ Zeccâc, *Meâni'l-Ḳur'ân*, 3/314; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Mısırî en-Nehhâs, *İrâbü'l-Ḳur'ân* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), 2/308; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 16/44.

⁵⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/749; Adullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşî (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418), 3/294; Muhammed b. Yavsî Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-aqli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 5/248.

⁵¹ Çakır, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçesi*, 305.

⁵² Zeccâc, *Meâni'l-Ḳur'ân*, 3/314; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*, 7/212; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve haḳâ'iku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beirut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/322.

⁵³ Yavuz, *Kur'an-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi*, 305.

⁵⁴ Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Beirut: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1997), 5/209; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 2/604.

⁵⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Ḳur'ân*, 3/314; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḳkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfiyyîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 11/65.

⁵⁶ Burada sadece Mehmet Okuyan “peşi sıra” kelimelerini tercih etmiştir. Okuyan, *Kur'an Meâl Tefsir*, 303.

⁵⁷ Hamidullah, *Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama*, 451; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul: A. Halit

Benzer bir durum da Kur'an'da iki defa zikredilen “مِنْ دُونِكَ”⁵⁸ ve bir defa geçen “مِنْ دُونِنَا”⁵⁹ kullanımını için söz konusudur. Burada sadece nispet edilen zamirler değişmektedir.

Besim Atalay: “Kâfir olan kimseler benden ayrı kullarımı dost mu tuttuk sanırlar?...”⁶⁰ Bir önceki meâl için yapılan açıklamalar bu meâl için de geçerlidir. Ayetin tercümesi maksadı tam olarak yansıtamamaktadır. Zira ayetteki “benden ayrı kullarımı” ibaresi “مِنْ دُونِي” kısmını tam olarak ifade edememektedir. “Benim dışındaki kullarımı” dense daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Yapılan açıklamalara en yakın şekilde anlamı yansıtabilen meâllerde çeviri şöyle verilmiştir:

Mustafa Öztürk: “Yoksa o kâfirler beni bırakıp birtakım kullarımı tanrı yerine koymalarının bir faydası olacağını mı sandılar?!...”⁶¹

Abdülkadir Şener: “Küfürde direnen kimseler, Beni bırakıp Benim yarattığım kullarımı kendilerine ilah edinmelerinin bir faydası olacağını mı sanıyorlardı?...”⁶²

Murat Padak: “Kâfirler beni bırakıp, benim kullarım olan kişileri kendilerine koruyucular edineceklerini mi zannettiler?...”⁶³

3. مِنْ دُونِكُمْ /Sizin Dışınızdakiler

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةَ مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا...

Sadece Âl-i İmrân Sûresi 118. ayette bulunan bu terkip tefsirlerde, Müslümanların dışındakiler,⁶⁴ Yahudi ve münafıklar,⁶⁵ müminlerin dışındakiler⁶⁶ şeklinde açıklanmaktadır. Haliyle bu anlamlar meâllere yansımıştır. Dolayısıyla “مِنْ دُونِكُمْ” tamlaması meâllerin hemen hepsinde “sizden olmayanlardan/sizin dışınızdakilerden/birbirinizi bırakıp da

Yaşaroğlu Kitapçılık, 1955), 2/494; Mehmet Ali Eroğlu, *İnteraktif Şiirsel Meâl* (İstanbul: Zinde Yayınları, 2018), 303.

⁵⁸ en-Nahl 16/86; el-Furkân 25/18.

⁵⁹ el-Enbiya 21/43.

⁶⁰ el-Kehf 18/102.

⁶¹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 347.

⁶² Abdülkadir Şener - vd., *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, 303.

⁶³ Padak, *Konu Başlıklı ve Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, 331.

⁶⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1/297; İbn Kuteybe, *Ğarîbü'l-Kur'ân*, 97.

⁶⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 1/461; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdi, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/419.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/463; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 8/339.

başkalarını” şeklinde tercüme edilmektedir.⁶⁷ Ancak az da olsa bazı meâllerde farklı çevirilere rastlanmaktadır.⁶⁸

Edip Yüksel: “İnananlar, size kötülük etmekten geri durmayan, sizin sıkıntıya düşmenizi isteyen kimseleri sırdaş edinmeyin...”⁶⁹ Bu meâlde “مِنْ دُونِكُمْ” ibaresi hiç dikkate alınmamış, bunun yerine “الَّذِينَ” ismi işaretli kullanılmış gibi tercüme edilmiştir.

Yaşar Nuri Öztürk: “Ey iman sahipleri! Kendi dışınızdakilerden/seviyenizin altındakilerden bir kimseyi sırdaş edinmeyin...”⁷⁰ Bu çeviride kendi dışınızdakilerden sonraki açıklama yerinde bir tercih olarak durmamaktadır. Dûne edatında bulunulan durumun aşağısındaki bir seviyeye işaret anlamı olsa da meâlde kapalılık söz konusudur. Zira “seviyenizin altındakiler” derken seviye nedir açıklanmaya muhtaçtır.

Cemil Said: “Ey mü’minler münâsebât-ı samîmiyeyi ancak beyninizde te’sîs idiniz, kâfirler sizi dalâlete sevk iderler...”⁷¹ Ayette, “مِنْ دُونِكُمْ” kısmına mana verilmemiş olduğu fark edilmektedir.

Besim Atalay: “Ey inananmış olanlar! Sizden ayrı olanları sırdaş edinmeyin, size kötülükten geri kalmazlar...”⁷² Burada da “مِنْ دُونِكُمْ” kısmına “ayrı” anlamı verilmiş olması isabetli bir kelime seçimi değildir. “Dışınızdakiler” dense meramı anlatmada daha etkili olurdu.⁷³

4. مَنْ دُونَ الْمُؤْمِنِينَ /Müminlerin Dışında/Müminleri Bırakıp

Kur’an’da dört defa yer bulan bu ifadelerden örnek olarak Ahzâb Sûresi 50. ayet verilecektir:

...وَأَمْرًا مِّنْهُ إِنَّ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونَ الْمُؤْمِنِينَ...

İsmail Yakıt: “...Ayrıca bir mü’min kadın eğer kendini (mehirsiz olarak) peygambere bağışlar ve peygamber de kendisini nikâhlamak istediği takdirde, -diğer mü’minlere değil yalnız sana helal kıldık...”⁷⁴ Ayetin bu çevirisi bütün meâllerde hemen hemen aynıdır. Farklı anlama

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/118.

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/118.

⁶⁹ Krş. Edip Yüksel, *Mesaj Kuran Çevirisi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013), 82.

⁷⁰ Kuran meâli sitesinde verilen bu meâlle matbu olan meâl birbirinden farklıdır. Krş. Yaşar Nuri Öztürk, *Surelerin İniş Sırasına Göre Kur’an-ı Kerim Meâlî (Türkçe Çeviri)* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994), 456.

⁷¹ Âl-i İmrân 3/118.

⁷² Âl-i İmrân 3/118.

⁷³ Âl-i İmrân 3/118.

⁷⁴ el-Ahzâb 33/50.

gelebilecek herhangi bir çeviri mevzu bahis değildir.⁷⁵

5. ذُونَ الْجَهْرِ/Yükseltmeksizin/Duyulmayacak Seviyede

“ذُونَ الْجَهْرِ” tamlaması bu şekilde sadece A'râf Sûresi 205. ayette bulunmaktadır:

وَأَذْكُرُّ رَبِّيَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَذُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

Konumuzla alakalı olan “ذُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ” terkinine tefsirlerde, sözü açık bir sesle değil de fısıltıyla söylemek,⁷⁶ sesi fazla yükseltmemek ve çok kısmamak,⁷⁷ sesi fazla yükseltmeksizin kolayca duyulamayacak tonda,⁷⁸ kişinin kendi sesini duyabilecek bir seviyede⁷⁹ şeklinde anlamlar verilmektedir. Ayet meâllere şu şekillerde yansıtılmıştır:

Edip Yüksel: “Rabbini gönülden yalvararak, gizlice ve sessizce sabah akşam an; gafillerden olma.”⁸⁰ Bu meâlde verilen “sessizce” kelimesinde düşük ton veya alçak bir ses anlaşılmamakta, aksine tamamen telaffuzu terk ederek içten bir zikri ifade etmektedir. Oysa “ذُونَ الْجَهْرِ” tamlamasında tam bir sessizlik değil, düşük ses kastedilmektedir.

Ö. Nasuhi Bilmen: “Ve Rabbini içinden yalvararak ve korkarak ve cehren kıraatın dânuında olarak sabahları ve akşamları zikret ve gâfillerden olma.”⁸¹

Mehmet Çakır, ilgili kısmı, “için için sessiz” şeklinde çevirmiştir.⁸² Söz konusu kelimenin çevirisinde Besim Atalay “gürültüsüz” sözcüğünü tercih etmiştir. Bu çeviriler, “ذُونَ الْجَهْرِ” anlamını ifade etmekten uzak görünmektedir.

Bilmen meâlinde ise dûne edatı tercüme edilmeksizin aynıyla aktarılmıştır.⁸³

Şu meâllerde ise anlam “ذُونَ الْجَهْرِ” lafzına uygun olarak kaydedilmiştir:

⁷⁵ Bk. Hüseyin Atay, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Çevirisi* (Ankara: Atay ve Atay Yayınları, 2008), 423; Hasan Karakaya - vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Maâli*, 425; Yusuf Işıcık, *Kur'an Meâli* (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010), 323; Ahmet Tekin, *Lügatli Tefsiri Meâl/Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (İstanbul: Kelâm Yayınları, 2010), 425.

⁷⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 13/353.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 5/135.

⁷⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/192.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/444.

⁸⁰ Yüksel, *Mesaj Kuran Çevirisi*, 168.

⁸¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1984), 2/1147.

⁸² Çakır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*, 177.

⁸³ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 2/1147.

M. Âkif Ersoy: “Rabbini hem yalvararak, hem korkarak, gerek içinden, gerek yüksek sesle olmamak üzere açıktan an, sakın O’nu unutan gafillerden olma!”⁸⁴

H. Basri Çantay: “Rabbini, içinden, yalvararak, ve korkarak, (fakat) yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam an. Gâafillerden olma.”⁸⁵

Salih Akdemir: “Sen, Rabbini, içinden, tevazu göstererek ve ürpererek alçak sesle sabah ve akşam an; ama sakın umursamaz kimselerden olma.”⁸⁶

Süleyman Ateş: “Rabbini, içinden, yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma!”⁸⁷

Mustafa İslamoğlu: “Ve Rabbini, özbenliğinde, alçakgönüllülükle ve O’ndan sakınarak, sesini yükseltmeksizin gündüz gece an ve sakın gafillerden olma!”⁸⁸

Murat Sülün: “Sen Rabbini sabah ve akşam vakitleri, içli bir şekilde ve endişeyle yalvarıp yakararak, sesini de fazla yükseltmeksizin zikret; gafillerden olma.”⁸⁹

Yukarıdaki istisnaları verilen birkaç meâl dışında, meâllerin tamamına yakını “sesini yükseltmeden” şeklinde doğru manada karar kılmışlardır.

6. مِنْ دُونِ النِّسَاءِ/Kadınları Bırakıp

Birbirine çok yakın kelimelerle iki ayette⁹⁰ yer bulan “مِنْ دُونِ النِّسَاءِ” sözcükleri şu bağlamda yer almaktadır:

أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ بِجَهْلُونَ

Muhammed Esed: “Gerçekten, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Hayır, işin gerçeği, siz [hakka karşı körlüğü,] bilinçsizliği seçmiş bir toplumsunuz!”⁹¹

Bu ayetin çevirisi neredeyse tüm meâllerde aynı şekildedir. Hemen hepsi “kadınları

⁸⁴ Mehmet Âkif Ersoy, *Kur’an Meâli*, Haz. Recep Şentürk - Asım Cüneyd Koksall (İstanbul: Mahya Yayınları, 2013), 175 (355).

⁸⁵ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm* (İstanbul: Milsan Basım, 1990), 1/252. Krş. Yazır, - Haz. Dücan Cündioğlu, *Kur’an-ı Kerîm ve Meâl-i Şerifi*, 175.

⁸⁶ Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*, 175.

⁸⁷ Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, 175.

⁸⁸ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’an/Gerçekli Meâl-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2010), 304. Krş. Muhammed Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Sad. Yakup Çiçek - Necat Kahraman (İstanbul: Temel Neşriyat, ts.), 177.

⁸⁹ Sülün, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 176.

⁹⁰ el-A’râf 7/81; en-Neml 27/55.

⁹¹ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı, Meâl-Tefsîr*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/287.

bırakıp” az bir kısmı da “kadınların dışında” kelimeleriyle tercüme etmişlerdir.⁹² Her iki durumda da verilen meâller isabetli olmuştur.

7. دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ /Büyük Azabın Dışında/Büyük Azaptan Başka

Kur'an'da tek örneği Secde Sûresi 21. ayettedir:

وَلَنذِيقَنَّهٖم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَذْنِ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

Bu ayette ele alacağımız “دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ” kısmı, “kıyamet gününün azabı⁹³ veya ahiret azabı⁹⁴ olarak tefsir edilmektedir. Bu mananın meâllere aktarılışı şöyledir:

Mehmet Çoban: “Andolsun! Hatalarından dönsünler, tövbe edip af dilesinler, cehennem azabından korunsunlar diye; dünyada yaşarken insanlara küçük felaketlerle azap tattıracağız...”⁹⁵ Bu tercümede dûne edatının karşılığı bulunmamaktadır. Diğer meâller iki tür anlam vermişlerdir. Birisi “önce” diğeri de “dışında/başka/gayrı”dır. Bu anlamlardan “başka” olanının dûne anlamını ifade etmede daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. “Önce” anlamı siyak-sibaka daha uygun gözükmektedir. Çünkü kıyamet azabından önceki yani dünyadaki bir azaptan bahsedilmektedir. Ancak dûne kelimesinin anlam yelpazesinde “önce” sözcüğü yer almamaktadır.⁹⁶ Dolayısıyla meâllerin kimi siyak-sibakı gözeterek “önce” anlamını; kimi de “başka” manasını tercih ederek mana vermeyi tercih etmişlerdir.

Süleyman Tevfik: “Biz onlara büyük 'azâbdan (âhiret 'azâbından) gayrı yakın 'azâbı (dünyâ 'azâbını) taddırırız, belki bu sâyede fisk ve küfürlerinden dönerler.”⁹⁷

İlyas Yorulmaz: “O büyük azaptan başka, onları daha çok aşılayacak azabı tattıracağız. Belki dönerler...”⁹⁸ Meallerin orijinaleri böyle

Bahaeddin Sağlam: “Andolsun! O büyük azaptan başka da yakın bir azabı onlara tattıracağız. Belki dönerler diye.”⁹⁹ Lafzen yapılmış bu çeviriler ayetin maksadını ifade etmekten uzaktır.

⁹² el-A'râf 7/81; en-Neml 27/55.

⁹³ Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid* (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1410), 545; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Çur'ân*, thk. Ahmed Yusuf Necati (Mısır: Dâru'l-Mısıryye, ts.), 2/332; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/191.

⁹⁴ Zeccâc, *Meâni'l-Çur'ân*, 4/208; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Çur'ân*, 8/341; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/513.

⁹⁵ es-Secde 32/21.

⁹⁶ İbn Manzûr isim vermeden bazı nahivcilerden diye zikrettiği bir açıklamada “دُونَ” edatının “قَبْلَ” manasının da olduğunu ifade etmektedir. Ancak ilk dönem dilcileri ve tefsircileri arasında “دُونَ” edatına “قَبْلَ” anlamı veren bir müellif tespit edilememiştir. İbn Manzûr, “dvn”, 13/165. Nitekim Zebîdî de “قَبْلَ” anlamını almamıştır. Zebîdî, “dvn”, 18/205-209.

⁹⁷ es-Secde 32/21.

⁹⁸ es-Secde 32/21.

⁹⁹ es-Secde 32/21.

Bu ayetin çevirisini şu meâllerin daha anlaşılır bir şekilde ifade ettikleri kanaatini taşımaktayız:

Cemal Külünkoğlu: “Belki dönüp yola gelirler diye onlara (ahiretteki) büyük azaptan önce mutlaka daha yakın azabı da (dünyada açlık, korku, esaret, zillet, musibet, deprem, afet gibi) tattıracağız.”¹⁰⁰

Mustafa Öztürk: “Biz o kâfirlere/müşriklere ahiretteki feci cehennem azabından önce dünyada da [kitlik, açlık, esaret gibi] bazı sıkıntılar yaşatacağız ki bu sıkıntılar [henüz vakit varken] şirkten vazgeçip imana gelmelerine vesile olsun.”¹⁰¹

8. مَا دُونَ ذَلِكَ/Ondan/Bundan Başkasını

Bu ifade Nisâ Süresi 48 ve 116. ayetlerde birer defa tekrar edilmektedir:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ...

Taberî (ö. 310/923) bu ayetle ilgili açıklamasında; Allah’ın “şirk” koşanları başılamayacağını, fakat bunun dışında dilediği kimselerin günahlarını bağışlayabileceğini ifade etmektedir.¹⁰² Mâtürîdî (ö. 333/944) ise Allah Teâlâ, tövbe edildiğinde her çeşit günahı, tövbe edilmediğinde ise şirk hariç diğer günahların tamamını affedebileceği üzerinde âlimlerin ittifak ettiklerini bildirmektedir. Allah, insanları tövbe ve bağışlanma için ümit ettirmekte, ancak şirk için böyle bir şey söz konusu olmamaktadır.¹⁰³

Bu açıklamalardan anlaşılan “مَا دُونَ ذَلِكَ” ibaresinin, şirkin dışında kalan ya da şirkten derece bakımından küçük olan günahları ifade ettiğini söylememizi mümkün kılmaktadır. Bu mana meâllere şu şekilde aktarılmıştır:

Ö. Nasuhi Bilmen: “Şüphe yok ki Allah Teâlâ, zât-ı ulûhiyetine şerik ittihaiz edilmesini yarlığamaz. Onun dúnunda olanı da dilediği kimse için yarlığar...”¹⁰⁴

Mahmut Kısa: “Allah, kendisine ortak koşulmasını —zamanında tövbe edilmediği takdirde— asla bağışlamaz. Bir kimse Allah’a inansa bile, O’ndan başka ilâhlara tapınarak yahut ilâhî hükümleri reddedip arzu ve heveslerini ilahlaştırarak Allah’a ortak koşar ve tövbe etmeden ölürse, Allah onu asla affetmeyecektir. Bundan daha hafif günahları ise, dilediği kimseler için

¹⁰⁰ es-Secde 32/21.

¹⁰¹ Öztürk, Kur’an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, 468.

¹⁰² Taberî, Câmi’u’l-beyân, 8/448. Krş. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur’ân Dili (İstanbul: Eser Yayınları, 1979), 2/1365.

¹⁰³ Mâtürîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, 3/202; Râzî, Mefâtihu’l-gayb, 10/98; Kurtubî, el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân, 5/245-246.

¹⁰⁴ Bilmen, Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, 2/601-602.

bağışlayabilir...¹⁰⁵ Mütercim ayetteki “**مَا دُونَ ذَلِكَ**” kısmını “bundan daha hafif” günahlar diye tercüme etmiştir.

H. Tahsin Feyizli: “Şüphesiz ki Allah, (sıfatlarında, ilahlık ve rabliğinde) kendisine ortak koşulmasını (tevbe etmeden) asla bağışlamaz. Bundan başkasını da dilediği kimseler için bağışlar...”¹⁰⁶ Bu meâlde “**مَا دُونَ ذَلِكَ**” kısmı “bundan başkası” diye tercüme edilmiştir. Dûne zarfının anlam alanında bu mana yer almaktadır.

Meâllerden birkaç istisna dışında hemen hepsi “ondan başka/bunun dışında” anlamını tercih etmişlerdir. Bilmen, dûne edatını olduğu gibi aktarmış ve yine tercüme etmemiştir. “Bundan daha hafif” ve “altında” kelimeleriyle meâl verenler de dûne'nin anlamını yansıtmışlardır. Ancak “bundan başka” anlamının daha net ve meramı anlatmada daha vurgulu olduğunu ifade edebiliriz.

9. **من دُونِهِمْ/Onların Dışında**

Onların dışında anlamına gelen **من دُونِهِمْ** ibaresi Enfâl Sûresi 60. ayette şu şekilde yer almaktadır:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ...

“**وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ**” Onların dışındaki/diğerleriyle kastedilenler, Benî Kurayza,¹⁰⁷ Yahudiler,¹⁰⁸ münafıklar,¹⁰⁹ Hristiyanlar, şeytanlar ya da kıyamete kadar Müslümanlara düşmanlık eden herkes¹¹⁰ ve bilinen düşmanların dışındakilerdir.¹¹¹ Bu açıklamalara göre ayete şöyle meâl verilebilir:

A. Fikri Yavuz: “Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar her türlü kuvvet ve cihad için, bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki, bununla Allah düşmanını, kendi düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutasınız...”¹¹²

Yavuz, yukarıdaki açıklama doğrultusunda bahsi geçen anlamı meâline yansıtmıştır. Tefsirlerde belirtilen¹¹³ Benî Kureyza, Yahudi, münafık gibi grupların tamamı, meâllerde

¹⁰⁵ Kısa, Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 89.

¹⁰⁶ Feyizli, Feyzü'l-Furkân Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, 85.

¹⁰⁷ Mücâhid, Tefsîru Mücâhid, 357; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 14/35.

¹⁰⁸ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, 2/123.

¹⁰⁹ Zemaşerî, el-Keşşâf, 2/232.

¹¹⁰ Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, 5/249.

¹¹¹ Abduh, Muhammed- Rıza, Muhammed Reşit, Tefsîrü'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm) (Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1923), 10/55.

¹¹² Yavuz, Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi, 185.

¹¹³ Mücâhid, Tefsîru Mücâhid, 357; Taberî, Câmi'u'l-beyân, 14/35; Mukâtil b. Süleymân, Tefsîru Mukâtil b.

düne sözcüğüne denk gelecek şekilde “dışında” kelimesiyle ifade edilmiştir.

Bahaeddin Sağlam: “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaşlık atlar hazırlayın. Onunla Allah’ın düşmanını, düşmanınızı ve daha az düşman olanları korkutursunuz. Siz onları bilmezsiniz. Fakat Allah onları bilir...”¹¹⁴ Bu çeviride düne edatının karşılığı “daha az diye” tercüme edilen kısım, ayetin meâlini tam anlamıyla karşılamaktan uzaktır. Daha az düşmanlık yapanlar değil, “bunlardan başka sizin bilmeyip de Allah’ın bildiği diğer düşmanları” olmalıdır.

Diğer meâllerin tamamı anlamı ifade etmede isabetli görünmekte, problemlili olabilecek herhangi bir meâl bulunmamaktadır.¹¹⁵

10. مِنْ دُونِهَا/Onun (Güneşin) Dışında

“مِنْ دُونِهَا” ifadesi Kur’an’da sadece Kehf Sûresi 90. ayette geçmektedir. İlgili ayet şöyledir:

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطَّلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُم مِّنْ دُونِهَا سِتْرًا

Hz. Zülkarneyn’in seferinden bahseden bu ayet, onun karşılaştığı kavmin durumunu açıklamaktadır. Bu halkın güneşten korunacak bir dağ, ağaç, ev, elbise veya herhangi bir örtüleri bulunmamaktaydı. Ayetteki “مَا” zamirinin mercii güneştir.¹¹⁶

Abdullah Akgül: “Sonunda Güneş’in doğduğu yere kadar ulaştı ve onu (Güneş’i), kendileri için bir siper kılmadığımız (Güneş’in aşırı hararet ve enerjisinden etkilenmeyecek şekilde yarattığımız) bir kavim üzerine doğmakta iken buldu.”¹¹⁷ Bu meâlin parantez içindeki verdiği bilgi tefsir kaynakları ile uyuşmamaktadır. “Güneş’in aşırı hararet ve enerjisinden etkilenmeyecek şekilde yarattığımız” bilgisi doğru değildir. Bahsi geçen halkın bizzat tam tersine “güneşin altında yanan”, çaresiz bir toplum olduğu kaydedilmektedir.¹¹⁸

Mehmet Çakır: “Gide gide hepten günlük güneşlik bir yere vardı ve güneşin, yöre halkı

Süleyman, 2/123; Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/232.

¹¹⁴ el-Enfâl 8/60.

¹¹⁵ İsmail Hakkı İzmirli, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Ma’âni-i’ Kur’an)* (İstanbul: Eren Yayınları, ts.), 185; Altuntaş - Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 200; Aktaş, *Kerim Kur’an Türkçe Çeviri*, 208; Atasoy - vd., *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli*, 158; Kadri Çelik, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli* (Nümburg: Ferec Yayınları, ts.), 180.

¹¹⁶ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/159; Taberî, *Câmî’u’l-beyân*, 18/99; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/745; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 21/497.

¹¹⁷ Abdullah Akgül, *Rabbani Yaklaşım ve Anlayışımızla Yüce Kur’an’ın Manası ve Mesajı* (İstanbul: Furkan Neşriyat, 2017), 302.

¹¹⁸ Nesefî, *Medâriku’t-tenzil*, 2/318; Ebu’s-Suûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 5/243; Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 5/3284; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 16/28.

üzerinden hiç eksik olmadığını/batmadığını gördü.”¹¹⁹

Mustafa Çevik: “Güneşin doğduğu yöne doğru ulaşabildiği en son yere ulaştı, oraya varınca da güneşin üzerlerinden hiç eksik olmadığı, aylarca güneş gören bir halk ile karşılaştı.”¹²⁰

Çakır ve Çevik meâllerinde güneşin yöre halkı üzerinden hiç kaybolmadığı ifade edilmekle birlikte, “güneşten kendilerini koruyacak bir siper (ev veya elbise gibi bir barınak)” olmadığını belirtmemektedir.

Aşağıdaki meâllerde anlamın daha uygun verildiği görülmektedir:

Hasan Basri Çantay: “Nihayet üstüne güneşin (ilk önce) doğduğu yere ulaştığı zaman onu öyle bir kavmin üzerine doğuyor buldu ki biz onlar için buna karşı (korunacak) hiç bir siper yapmamıştık.”¹²¹

Hayrat Neşriyat: “Nihâyet güneşin doğduğu yere (doğu cihetindeki memleketlere) varınca, onu öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onun (o güneş ışıklarının) altında kendileri(ni korumak) için bir siper (dağlar ve ağaçlar) yapmamıştık.”¹²²

Kadri Çelik: “Sonunda güneşin doğduğu yere kadar ulaştığında güneşi, kendileri için ona karşı bir siper kılmadığımız bir kavim üzerine doğmakta iken buldu.”¹²³

11. مِنْ دُونِ ذَلِكَ/Bunun Dışında/Bundan Başka

Bu ibare iki ayette yer almaktadır. Birincisi Mü'minûn Sûresi 63. ayette şu şekilde geçmektedir:

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَذَا وَهُمْ أَعْمَالٌ مِّنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ

Elmalılı Hamdi: “Fakat onların kalbleri bundan bir dalgınlık içindedir, hem onların ondan başka bir takım işleri vardır ki hep onlar için çalışırlar.”¹²⁴

Bu meâlle birlikte birçok çeviride “مِنْ دُونِ ذَلِكَ” ibaresi “ondan başka, bunun dışında, daha nice” gibi sözcüklerle Türkçeye aktarılmıştır. Bu verilen anlamlarda herhangi bir sorun görünmemektedir. Ancak aynı ifade Fetih Sûresi 27. ayette farklı tercümelemlerle ifade edilmiştir.¹²⁵ Mütercimlerden bir kısmı “مِنْ دُونِ ذَلِكَ” ifadesini “مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ” şeklinde

¹¹⁹ Çakır, Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi, 304.

¹²⁰ Mustafa Çevik, Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meâli (Maksadı ve Yorumu), ed. Haldun Şeker (İstanbul: Yüzleşme Yayınları, 2018), 356.

¹²¹ Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm, 2/548.

¹²² el-Kehf 18/90.

¹²³ Çelik, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli, 270.

¹²⁴ Yazır, - Haz. Düccane Cündioğlu, Kur'an-ı Kerim ve Meâl-i Şerifi, 345.

¹²⁵ “مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ” ibaresi ilk dönem tefsirlerinde pek açıklanmamıştır. Açıklayanlar da “مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ” şeklinde mana vermemiştir. Mana verenler düne anlamını tercih etmişlerdir. Mücâhid, Tefsîru

tercüme etmişler ve “daha önce” anlamı vermişlerdir. Fakat düne sözcüğünün anlamları arasında bu mana bulunmamaktadır.¹²⁶ Nitekim Taberî ve Zemaşerî de “مِنْ دُونِ ذَلِكَ” ibaresini “من دون فتح مكة”/Mekke’nin fethi dışında diye tefsir etmiş, Mekke’nin fethinden önce dememiştir.¹²⁷ Bazı meâl sahipleri, önceki ayetteki gibi “bunun dışında” anlamını tercih ederek burada da aynı manayı vermeyi uygun bulmuşlardır. Yukarıda da ifade edildiği üzere düne kelimesinde “önce” anlamı bulunmadığı tespit edilmiş olsa da buradaki ayet Hayber’in fethine işaret etmektedir ki bu da Mekke’nin fethinden önce olmuştur. Siyak-sibakın manayı ortaya çıkarmada en önemli tefsir parametrelerinden biri olduğu¹²⁸ düşünülürse, “önce” sözcüğüyle verilen meâllerin de isabetli olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Her iki duruma göre şu meâlleri örnek verebiliriz:

... مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

Salih Akdemir: “...Size bundan başka yakın bir fetih daha bahşetmiştir.”¹²⁹

Hüseyin Atay: “...Size, bundan başka, yakın bir zamanda bir zafer verecektir.”¹³⁰

Mehmet Okuyan: “...İşte bunun dışında size yakın bir zafer vermiş (olacak)tır.”¹³¹

Meâllerin çoğunluğu burada “daha önce” anlamını vermeyi tercih etmişlerdir:

Mahmut Kısa: “...Bu ziyaretin gerçekleşmesinden önce, yakında gerçekleşecek bir zaferi, Hayber’in fethini size nasip etti.”¹³²

Ö. Nasuhi Bilmen: “...Ondan önce bir yakın feth (nâsib) kıldı.”¹³³

Süleyman Ateş: “...Bundan önce size yakın bir fetih verdi.”¹³⁴

Murat Padak: “...Bunun öncesinde ise size yakın bir fetih nasip edecektir.”¹³⁵

Mücâhid, 608; Ferrâ, Meâni'l-*Qur'ân*, 3/68; Ma'mer b. Müsennâ Ebû Ubeyde, Mecâzü'l-*Qur'ân*, thk. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1381), 2/218; İbn Kuteybe, *Garîbü'l-*Qur'ân**, 1/356; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/259; Zeccâc, Meâni'l-*Qur'ân*, 5/28.

¹²⁶ Bir önceki dipnotta da izah edildiği üzere ilk dönem dilcileri ve tefsircileri “دُون” edatına “قَبْل” anlamı vermemişlerdir.

¹²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/259; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 4/346.

¹²⁸ Geniş bilgi için bk. Mustafa Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyâkın Rolü* (Ankara: Sidre Yayınları, 1996).

¹²⁹ Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, 513.

¹³⁰ Atay, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Çevirisi*, 513.

¹³¹ Okuyan, *Kur'an Meâl Tefsir*, 513.

¹³² el-Fetih 48/27.

¹³³ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 7/3433.

¹³⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, 513.

¹³⁵ Padak, *Konu Başlıklı ve Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, 597.

Sonuç

Tablodan da anlaşıldığı üzere dâne sözcüğü en fazla Allah lafzı ile tamlama oluşturmaktadır ve bu şekilde 70 defa; Allah'a râci olan “هو/hû” zamiriyle birlikte 38 kez; yine Allah'ı işaret eden “ben” ve “biz” zamirleriyle birlikte 4 defa, toplamda 143 defa geçmektedir. Bu ayetlerin ekseriyeti itikadî bağlamda yer alan ayetlerdir. Allah'ın dışında güneş, gölge, insan, kadın, vb. şeyler için de kullanılmıştır. İlgili ayetlerden 104'ü Mekkî, 39'u da Medenîdir.¹³⁶

Arapçada çeşitli anlamlarda kullanılabilen “دون” edatını Türkçeye en yalın ve basit anlamıyla “dışında” ya da “başka” kelimeleriyle çevirmek birçok anlam kargaşasını önleyecektir, kanaatini taşımaktayız.

Arapçada “ب” ve “مِنْ” harf-i ceriyle kullanılan *dâne* edatı, Kur'an'da sadece “من” harf-i ceriyle kullanılmıştır. Bunların çoğunluğunu da “مِنْ دُونَ اللَّهِ” gibi ifadeler teşkil etmekte ve bu kullanımların neredeyse tamamına yakını itikadî özellikler taşımaktadır. Özellikle de bu terkiplerle, “Allah'a şirk koşulan” unsurların Allah Teâlâ'nın dışında tutulduğu vurgulanmıştır.

Meâller çoğunlukla dâne edatının çevirisinde isabet etmişlerdir. Ancak bununla birlikte bu edatın kullanımında çok ciddi hatalar tespit edilmiştir. Hatta Yüce Allah'a isnat edilemeyecek ve O'na yakışmayacak şekilde tercümeler yapılmıştır. Bunlardan en çarpıcı örnek Yûnus Sûresi 37. ayetinin, “Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından yalan olarak uydurulmuş değildir...” şeklindeki çevirisidir. Kanaatimize göre bu ayet için önereceğimiz meâl; Salih Akdemir'in “Bu Kur'an (Allah tarafından indirilmiştir ve dolayısıyla asla) başkası tarafından uydurulmuş değildir...” şeklindeki çevirisidir.

Dâne edatına verilen “peşi sıra” anlamı da hatalı bir seçimdir. Bu şekilde anlam veren mütercim “dışında” veya “başka” diye tercüme etmesi durumunda problemin çözüleceği düşüncesindeyiz.

Dâne edatının “önce” gibi zamansal bir anlam ifade etmediği belirlenmiştir. Ancak kimi yerlerdeki siyak-sıbak, “önce” anlamına uygun gözükmektedir. Burada da aynı şekilde “dışında” ya da “başka” anlamının verilmesi yerinde bir kullanım olacaktır.

Bazı meâllerde de dâne edatı yerine “الذي” ve “بين” gibi anlam alanında olmayan kelimelerle tercüme edildiği, bir kısım çevirilerde de edatın varlığının bile dikkate alınmadığı müşahede edilmiştir.

50 civarında meâli değerlendirmeye aldığımız bu makalede, 11 başlık düzeyinde ilgili ayetler her meâlden tek tek gözden geçirilmiştir. Dâne edatı ölçeğinde ele aldığımız meâller

¹³⁶ Abdalbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 265-267.

çerçevesinde kanaatimizce en isabetli çevirilerin Salih Akdemir, M. Yaşar Kandemir, Hasan Karakaya ve Halil Altuntaş meâllerinin olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Bu meâllerin ilki haricindekilerin en az iki kişiden oluşan komisyonlar olduğunu da ayrıca kaydetmek gerekmektedir. Dolayısıyla ekip halinde yapılan tercümelemlerin daha isabetli gibi görüldüğünü ifade edebiliriz.

Söz konusu meâllerin, belirtilen noktaları dikkate alarak düzeltmelere gitmeleri, Kur'an'ın anlaşılması açısından son derece önem arz etmektedir. Hal böyle olunca, meâl yazımı esnasında temel kaynaklar niteliği taşıyan, dil yönü ağır basan ve Arap kültürüne vakıf olan tefsirlerin incelenip sonrasında meâl yapılmaya çalışılması çok daha doğru tercümelemlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Kaynakça | References

- Abduh, Muhammed - Rıza, Reşid. *Tefsîrî'l-menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm)*. 12 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1923.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Çur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Çur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982.
- Akalın, Şükrü Haluk - vd. *Türkçe Sözlük*. ed. Belgin Tezcan Aksu. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2019.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 5. Basım, 1999.
- Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Akgül, Abdullah. *Rabbani Yaklaşım ve Anlayışımızla Yüce Kur'an'ın Manası ve Mesajı*. İstanbul: Furkan Neşriyat, 2017.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi, 4. Basım, 2006.
- Aktaş, Erhan. *Kerim Kur'an Türkçe Çeviri*. Ankara: Emsal Matbaası, 14. Basım, 2024.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 22. Basım, 2012.
- Atasoy, İhsan - vd. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Atay, Hüseyin. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Çevirisi*. Ankara: Atay ve Atay Yayınları, 2008.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Bakırcı, Selami - Çöğenli, Sadi. *Arapça Edatlar Sözlüğü*. Erzurum: Bakanlar Medya, 2000.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. *Kur'an*. Ankara: Yıldız Matbaacılık, 1957.
- Bayındır, Abdülaziz. *Kur'an-ı Kerim'in Açıklamalı Meali*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2003.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ'. *Meâlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Çur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. Beyrut: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1997.
- Beyzâvî, Adullah b. Ömer. *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1984.
- Bulaç, Ali. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Bakış Yayınları, ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Şihâhu'l-luğa*. thk. Abdulgafûr Attar. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407.
- Cihangir, Sonia. *Sonsuz Rahmet Kur'an-ı Kerim Meali*. ed. Yasin Çolak. İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık, 2017.
- Çakır, Mehmet. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2010.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerim*. İstanbul: Milsan Basım, 15. Basım, 1990.
- Çelik, Kadri. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*. Nümburg: Ferec Yayınları, ts.
- Çevik, Mustafa. *Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali (Maksadı ve Yorumu)*. ed. Haldun Şeker.

- İstanbul: Yüzleşme Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Davudoğlu, Ahmed. *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali (Türkçe Anlamı)*. İstanbul: Çelik Yayınları, ts.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Tanrı Buyruğu*. İstanbul: A. Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, 3. Basım, 1955.
- Döndüren, Hamdi. *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim (Yüce Meali ve Açıklaması)*. 2 Cilt. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2003.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ. *Mecâzü'l-Çur'ân*. thk. Fuat Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1381.
- Ebu'l-Kâsım İsmâil İbn Abbâd. *el-Muħît fi'l-luĝa, nşr. Muhammed Hasen Al Yasin*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb li'l-melâyin, 1994.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Yavsî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Eliaçık, R. İhsan. *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meal/Tefsir*. İstanbul: İnşa Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Eroğlu, Mehmet Ali. *İnteraktif Şiirsel Meal*. İstanbul: Zinde Yayınları, 2018.
- Ersoy, Mehmet Âkif. *Kur'an Meali*. Haz. Recep Şentürk - Asım Cüneyd Koksâl. İstanbul: Mahya Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı, Meâl-Tefsîr*. çev. Cahit Koymak - Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Ferâhidî, Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed. *Kitabu'l-çayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbuât, 1988.
- Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *Me'âni'l-Çur'ân*. thk. Ahmed Yusuf en-Necati vd. 3 Cilt. Mısır: Dârü'l-Mısıryye li't-Te'lif ve't-Terceme, ts.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü'l-Furkân Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. İstanbul: Server İletişim Yayınları, 2007.
- Hamidullah, Muhammed. *Aziz Kur'an Çeviri ve Açıklama*. ed. Ahmet Baydar. çev. Abdülaziz Hatip - Mahmut Kanik. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Irmak, Sadi. *Kutsal Kur'an Türkçe Meali*. y.y.: Akşam Matbaası, ts.
- Işıcık, Yusuf. *Kur'an Meali*. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010.
- İbn Abbâd, Ebû'l-Kâsım İsmâîl. *el-Muħît fi'l-luĝa*. thk. Muhammed Hasen Al Yasin. 11 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb li'l-Melâyin, 1994.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taħrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisyye, 1984.
- İbn Düreyd, Muhammed b. Hasen. *el-Cemhere*. thk. Remzi Münîr Ba'lbek. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyiyn, 1987.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Ĝarîbü'l-Çur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kâhire: y.y., 1973.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-çArab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *Tefsîru'r-Râĝib*. 5 Cilt. Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an/Gerkçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayınları, 11. Basım, 2010.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Ma'âni-i' Kur'an)*. İstanbul: Eren

Yayınları, ts.

- Kandemir, Mehmet Yaşar - vd. *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 2 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Karakaya, Hasan - vd. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Maâli*. İstanbul: Risale Yayınları, 2021.
- Karaman vd., Hayreddin. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2007.
- Kardaş vd., Nevin. *Örnekleleriyle Türkçe Sözlük*. ed. Leyla Karahan - vd. 4 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 4. Basım, 2004.
- Kazıcı, Ziya - Taylan, Necip. *Kur'ân-ı Kerim Meâli (Türkçe Anlam)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993.
- Kılıçarslan, Mehmet - Harputlu, Kays. *Nahiv Edatları Sözlüğü*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2021.
- Kısa, Mahmut. *Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*. ed. Saffet Bakırcı. Konya: Armağan Kitaplar Yayınları, 2021.
- Kocaoğlu, Sami. *İniş Sırasına Göre Apaçık Kur'an ve Türkçe Hikmetli Meali*. İstanbul: Zafer Matbaası, 4. Basım, 2015.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Etfiyyîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed. *Tefsîrû'l-Ḳur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Mücâhid, Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1410.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî. *İrâbü'l-Ḳur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzil ve ḥaḳâ'ıḳu't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an Meal Tefsir*. ed. Ahmet Selim Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 7. Basım, 2021.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Surelerin İniş Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994.
- Padak, Murat. *Konu Başlıklı ve Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Nida Yayınları, 2024.
- Peker, Hüseyin. *Son İlahi Mesaj Kur'an ve Açıklamalı Meâli*. Samsun: Ceylan Basım, 2009.
- Piriş, Şaban. *Kur'an-ı Kerîm Türkçe Anlamı*. Kayseri: Okyanus Yayıncılık, ts.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420.

- Sadak, Bekir. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989.
- Sülün, Murat. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.
- Şener, Abdulkadir - vd. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tekin, Ahmet. *Lügatli Tefsirî Meal/Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. İstanbul: Kelâm Yayınları, 8. Basım, 2010.
- Toklu, Osman. *Dilbilimine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali*. y.y.: Anadolu Gençlik Yayınları, ts.
- Türkmen, Sadık. *Akıl ve Bilim Işığında Kur'an'ın Türkçe Çevirisi*. İstanbul: Türksad21 Yayıncılık, 4. Basım, 2009.
- Ünver, Mustafa. *Kur'an'ı Anlamada Siyâkın Rolü*. Ankara: Sidre Yayınları, 1996.
- Yapar, Şemsettin. *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Kontrast Yapı*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yavuz, Ali Fikri. *Kur'an-ı Kerîm ve İzhahlı Meal-i Âlisi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1984.
- Yazıcı, Hüseyin. *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi - Haz. Düccane Cündioğlu. *Kur'an-ı Kerîm ve Meâl-i Şerifi*. İstanbul: Gerçek Hayat Yayınları, 2002.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Yayınları, 1979.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*. Haz. Yakup Çiçek - Necat Kahraman. İstanbul: Temel Neşriyat, ts.
- Yüksel, Edip. *Mesaj Kuran Çevirisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013.
- Zebîdî, Muhammed Murteza. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*. thk. Heyet (Kuveyt: et-Türasü'l-A'rabî, 1997). 40 Cilt. Kuveyt: et-Türasü'l-A'rabî, 1997.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Meâni'l-Ķur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk. *Kitâbu hurûfi'l-meânî*. thk. Ali Tevfik el-Hamed. Ürdün: Müessesetü'r-Risale, ts.
- Zemaşerî, Cârullah Muhmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zemaşerî, Cârullah Muhmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haĶâ'iki Ķavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eĶâvil fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 3. Basım, 1407.